

ud i Bundgaards vurdering af hans egen baggrund: hans opvækst som søn af en billedhugger lærte ham om stenhuggernes evne til at behandle materialet, hans videnskabelige træning som klassisk filolog lærte ham kritisk sans, og hans dybe fortrolighed med senere europæisk arkitektur tvang ham til at tage stilling til den græske arkitekturs egenart på en ny måde, i opposition til arkitekt-arkæologernes analogislutninger fra deres egne tegneborde.

Jens Erik Skydsgaard

Philippe Gauthier: Un commentaire historique des Poroi de Xénophon. Hautes études du monde gréco-romain 8. Genève, Paris, Droz. 1976. 289 s. FS 70.00.

Poroi, Indtægtskilder, er det sidste værk, vi har overleveret fra Xenofons hånd. Det er skrevet i vinteren 455/4, hvor Athen var på vej ud af to års forbundsfællekrig som taber. Statskassen var tom, og hvordan skulle landet klare sig i fremtiden, når det attiske søforbund nok fortsatte, men som en skygge af sig selv? Med *Poroi* fremlægger Xenofon en plan, som skal sikre staten så store indtægter, at demokratiet vil kunne fungere stadig mere perfekt, og det uden at man griber til de vante imperialistiske metoder. Planen rummer en række forslag til foranstaltninger, som skal øge statens indtægter fra den attiske metøkstand, fra udenrigshandelen på Piræus og fra minedriften. Den slags spekulationer har forekommet så uforenelige med krigshistorikeren Xenofons person, at kendte historikere som Hasebroek og Rostovzeff vægrede sig ved at tilskrive Xenofon forfatter-skabet, også efter at filologer ved sproglige analyser havde godtgjort, at Xenofon er forfatteren.

Philippe Gauthier hører ikke til tvivlerne. Det er en af hans fortjenester, at han i sin historiske analyse af *Poroi* har demonstreret ligheden også i tankesæt mellem forfatteren til *Anabasis* og forfatteren til *Poroi*. Gauthier er den første, der har ovovet at skrive en udførlig historisk kommentar til *Poroi*. Arbejdet har stået på i 10 år og foregik parallelt med udarbejdelsen af hans *Symbola, Les étrangers et la justice dans les cités grecques* (Nancy 1972). De to værker supplerer hinanden. Der er tale om en fyldig punktkommentar. Den græske tekst er trykt med i sin fulde udstrækning, men splittet op, således at den kommenterede passage står umiddelbart før kommentaren bogen igennem. Teksten er i hovedsagen den af Thiel i 1922 etablerede med enkelte ændringer foretaget af Gauthier. Det overordnede princip har været at undgå rettelser i håndskrifternes læsemåde, hvor denne overhovedet kunne forsvares. Teksten adskiller sig en del fra den, der er basis for Marchants oversættelse fra 1925 i Loeb Classical Library.

Xenofons tekst falder naturligt i seks hovedafsnit, og i forbindelse med hvert af disse har Gauthier ud over punktkommentaren taget fra et til fem problemer op til diskussion. Fra afsnittet om minedrift f. eks. *Xénophon, la concurrence et le marché*, og fra afsnittet om Athens fremtidige placering blandt de græske stater *Xénophon et l'hégémonie pacifique*. Diskussionerne fremtræder som 13 små selvstændige artikler, hvor Gauthier tager stilling til den løbende forskningsdiskussion, og de er fulde af gode ideer. Først meget sent fik Gauthier adgang til M. I. Finley's *Ancient Economy* (Forord, s. xi), men det er tydeligt, at han ligger på linie med Finley i dennes opfattelse af forholdet mellem stat og økonomi.

I sådan en mangfoldig bog er der nødvendigvis ting, man må sætte spørgsmålstegn ved. Jeg kan således ikke være enig med Gauthier, når han i *Poroi* iv,22 finder det endegyldige bevis for, at der arbejdede frie mænd i Laurion-minerne. Teksten kan oversættes på flere måder, og argumentationen for Gauthiers tolkning svækkes af de resultater,

Hans Torben Gilkær når frem til i sin undersøgelse af mineforpagternes økonomiske stilling (Museum Tusculanum 35, 1979).

Ivrigt vil diskussionen nok blive om to kontroversielle afsnit: *Le but: Trophé et misthos* (s. 20–31) og *Xénophon aujourd'hui: Le témoin d'un monde et d'un idéal* (s. 238–253). Her gør Gauthier sig til talsmand for den opfattelse, at Xenofons mål på kort sigt er det velsmurte, direkte demokrati, som ikke vil være væsensforskelligt fra demokratiet, som det fungerede før krigen. På længere sigt er Xenofons mål derimod et demokrati, hvor borgeren står til rådighed for staten døgnet rundt. Herfor kompenseres med en daglig løn på tre oboler – tilstrækkeligt til at sikre borgeren det daglige brød, men for lidt til at ernære en husstand, inclusive de slaver, som vil være en nødvendig forudsætning for, at borgeren kan hellige sig arbejdet i statens tjeneste. Xenofon kan meget vel have hentet inspirationen til disse fremtidsvisioner fra Sparta, som han beundrede. Men de helt anderledes forudsætninger gør muligheden for, at sådan et Athen nogensinde kunne blive en realitet, utopisk.

Gauthiers tolkning af Xenofons plan er blandt andet baseret på undersøgelser af Xenofons brug af begreberne *trophe* og *demos* (*Trophe*=borgerens løn for politisk arbejde) (*Demos*=borgerne på folkeforsamlingen og ved domstolene), og for *demos* vedkommende er protesten på vej. Mogens Herman Hansen postulerede allerede i *The Sovereignty of the People's Court in Athens in the Fourth Century B.C. and the Public Action against Unconstitutional Proposals* (Odense 1974) s. 19–21, at det er forkert, når så mange antager, *demos* ofte bruges lig folkedomstolen. Siden har Gauthier altså sluttet sig til disse forskere, og Mogens Herman Hansen vil i *Demos, Ecclesia and Dikasterion in Classical Athens* (*Symbolae Osloenses* 54, 1979) fremlægge omfattende dokumentation for, at hans, ikke Gauthier's påstand er korrekt. Dermed er der rokket ved dele af Gauthier's argumentation. Så vidt jeg kan skønne, betyder det ikke, at hans helhedstolkning falder. Der er tale om en bog, som det er en glæde ikke at kunne komme udenom.

Signe Isager

A. N. Sherwin-White: *The Roman Citizenship*. 2. udg. Oxford, at the University Press 1973. 486 s.

Bortset fra mindre rettelser er der tale om et genoptryk af 1. udgaven fra 1939. Det ville være urimeligt at forlange, at S.-W. skulle have foretaget en krævende og besværlig omskrivning, fordi teksten på visse punkter, f. eks. efter diskussionen af H. Rudolph, *Stadt u. Staat im römischen Italien* (1935), kan virke noget forældet. Dette indtryk i dag skyldes imidlertid alene, at bogen allerede i 1939 blev en milepæl og inspiration til en omfattende forskning. Hovedpunkter i disse 35 års forskning har S.-W. taget stilling til i en række tillæg og appendices.

I spørgsmålet om italikernes motiver bag forbundsfællekrigen (jf. afsnittet s. 134–149) fastholdes det synspunkt, at de krævede borgerret, ikke for selve borgerrettens og de hermed følgende politiske perspektivers skyld (jf. P. A. Brunt), ej heller tilgodeseeelse af *negotiatores* økonomiske interesser (jf. E. Gabba), men som beskyttelse mod romerske magistraters uhæmmede udøvelse af *imperium* – samtidig med, at S.-W. understreger uafhængighedsbestrebelse væk fra Rom. Alföldis syntese i »Early Rome and the Latins« (1964–65) tages der kritisk stilling til s. 190 ff.; det samme gælder Manni, Bernardi og Sordi om *civitas sine suffragio* (s. 200 ff.).

Bogens mest omfattende tilføjelse er 3. del: »Technical Problems of the Roman Status«, s. 291–394. S.-W. tilbageviser (s. 295 ff.) de Visshers tese om dobbelt borgerskab, ifølge